

Robert Andersson: *Kriminalpolitikens väsen*. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen (akad. avhandling), 2002.

Robert Anderssons doktorsavhandling i kriminologi handlar om hur den förda kriminalpolitiken motiveras, legitimeras och rationaliseras. En central tanke är uppfattningen att "brottsproblemet" har ett eget liv. Det utvecklas och förändras oberoende av det som kriminologin benämner den faktiska brottsligheten. Dess gestalt och mening är istället beroende av andra faktorer, och det är kring detta andra som avhandlingen kretsar. Mer konkret utforskar Andersson genom två delstudier den svenska kriminalpolitiken åren 1970 – 2000. Den första delstudien är inriktad på experternas vetenskapliga kunskap om brottslighetens orsaker, lösningar och problem. Den andra delstudien fokuserar regeringsmaktens framställning av kriminalpolitiken, med betoning på frågan om vilken kunskap som används för att rationalisera och legitimera denna.

Det rör sig om en teoretiskt orienterad avhandling. För den teoretiska inspirationen svarar framför allt Michel Foucault och särskilt hans begreppsliggörande av maktutövningen i termer av "governmentality", dvs. en styrningsrationalitet vars funktion är att normera, reglera, kontrollera, disciplinera och individualisera. Centralt för denna styrningskonfiguration är sammanflätningen av makt och kunskap. Maktutövningen i den historiska period som vi kallar den moderna baseras på en formel som säger att makten behöver kunskap för att kunna riktas och åstadkomma något, samtidigt som kunskapen behöver makt för att vinna terräng och bli etablerad som sanning. Frågorna om kriminalpolitikens rationalitet och legitimitet liksom studiens inriktning på politiker (maktövare) och kunskapsproducenter (vetenskapliga experter) får härigenom sin teoretiska inramning. Metod- och materialmässigt utgörs avhandlingen av en diskursanalys med inriktning på officiella dokument. Huvudmaterialet utgörs av justitiedepartementets bilagor till budgetpropositionerna för åren 1960 – 2000. Till detta kommer kriminalpolitiska debattskrifter publicerade under samma period. Vid sidan av huvudmaterialet har också ett omfattande bakgrundsmaterial använts: SOU, SFS, tidskrifterna APROPÅ, NTfKV, SvJT samt BRÅs årliga rapporter om brottsutvecklingen.

Inledningsvis presenterar Andersson en kortfattad historik. I denna tecknas bilden av hur den moderna svenska kriminalpolitiken dominerats av ett individ- och behandlingsinriktat perspektiv. Enligt detta skall brottsproblemet lösas genom rehabiliterande åtgärder baserade på den vetenskapliga kunskapens rön och råd. Det är denna huvudinriktning som ifrågasätts genom kritiken mot behandlingstanken; en debatt och kontrovers som kulminerade i mitten av 1970-talet. Kritiken rör, enligt Andersson, flera sammanhängande element: 1) individfokuseringen – föreställningen om ett brottsproblem lokaliserat till ett litet urval socialt belastade individer, 2) individualpreventionen i form av tidsbestämda

straffformer och straff baserade på prognoser om framtida utfall, 3) straffsystemet – ett system som reproducerar och förstärker sociala orättvisor genom att det i huvudsak riktas mot ”de socialt handikappade”, 4) kriminalpolitikens försummelser av den organiserade och ekonomiska brottsligheten.

Mot detta ställdes en ny bild av brottslighetens orsaker, med betoning av socioekonomiska och strukturella förklaringar. Det hävdades också att alla kan begå brott (genomslaget för självdeklarationsstudier), och en dystert uppfattning om olika behandlingsformers inverkan på återfallsfrekvensen fick fäste (nothing works). Andersson urskiljer två drivande grupper i denna process: liberaler (samhällsvetare) och nyklassicister (jurister). De var eniga i kritiken av behandlingstanken och i synen på brottslighetens samhälleliga grundval, men oeniga i fråga om lösningsmodell, dvs. vad som skulle ersätta behandlingsinriktningen. Två motsatta perspektiv artikulerades, av Andersson benämnda det maximala respektive det minimala rättviseperspektivet. Det förstnämnda (liberalernas) var inriktat på generella samhälleliga åtgärder och det andra (nyklassicisternas) på juridiska förändringar med betoning på allmänprevention och handlingars straffvärde. Andersson urskiljer också en ytterligare gruppering, praktikerna, vilka positionerade sig i konflikt med både liberaler och nyklassicister. Konfliktlinjerna här gällde i första hand åtgärdspeppismen och en ideologiserad, samhällskritisk kriminologi. Istället förespråkade praktikerna en offensiv brottsprevention vägled av vetenskaplig expertis.

Beträffande den politiska maktens agerande presenterar Andersson en kronologiskt ordnad tolkning som i huvudsak säger följande. Perioden 1970 – 1976 (socialdemokratiskt regeringsinnehav) var behandlingstankens sista storhetstid, då brottsproblemet och dess lösning var förankrad i den generella välfärdsstaten. Under perioden 1976 – 1982 (borgerliga ministärer) fick behandlingsskepticism och acceptans för uppgifterna om fängelsestraffets negativa effekter. Det var samtidigt en period då de prioriterade brottstyperna – ungdomsbrottslighet, narkotikabrott, ekonomisk brottslighet och våldsbrott – gjorde entré. Beträffande dessa framhöll man från politiskt håll en lösningsmodell som stod i motsättning till den rådande orsaksmodellen (socialstrukturella orsaker). Andersson menar att prioriteringen dels innebar en betoning av behovet av åtgärder inom det straffrättsliga systemets ramar, dels ett förebyggande arbete med nedtonad social profil samt ökad tonvikt på polisinsatser och straff i avskräckande syfte. Perioden 1982 – 1987 (socialdemokratisk regering) innebar en omdefiniering av kriminalpolitikens syfte, rationalitet och legitimitet. Enligt Andersson sammanhängde detta med att socialdemokraterna då befriade sig från experternas inflytande genom att orientera sig efter frågan om vem rättsväsendet är till för samt att de i allt högre grad orienterade sig efter det allmänna rättsmedvetandet. Under

denna socialdemokratiska regering fick också två betydelsefulla processer sitt genomslag: ansvarsgörandet och förnekelseprocessen. Med dessa begrepp, ursprungligen David Garlands, urskiljer Andersson en tudelning av brottsproblemet: dels en differentiering av vad som kallas vardagsbrottsligheten, som relateras till en lösningsmodell byggd på egenansvar och samverkan (statkommun-ideella organisationer) inom civilsamhällets domäner, dels en differentiering av den grova brottsligheten, vilken betraktas som en angelägenhet för staten (straffrättssystemet) i utövandet av dess grundfunktion: värnandet av medborgarnas säkerhet och trygghet. Under perioden 1991 – 1994 (borgerlig regering) når brottsproblemet status som hot mot hela det svenska samhället. Därmed avslutas, enligt Andersson, ett skeende som inneburit att brottsproblemet, från att ha varit ett välfärdsproblem relaterat till socialt marginaliserade grupper, omvandlats till att bli ett hot mot den svenska demokratin. Denna omdaning tolkas som ett uttryck för en förändrad styrningsrationalitet med förändrade styrningspraktiker. Närmare bestämt handlade det om en rörelse från den generella välfärdsstatens resocialiserande styrningspraktiker till den "avancerade liberalismens" differentierade praktiker, vilka dels innefattar straffrättsens krafttag mot de farliga/onda brottslingarna (de andra), dels den indirekta styrningen genom krav och uppmuntran som aktiverar den riskmedvetne och ansvarsfulla medborgaren. Dessa huvudtendenser förstärktes under den resterande delen av 1990-talet. Inte minst genom det som Andersson kallar administratism, dvs. en betoning av problemhantering (realism i förhållande till risker) snarare än problemlösning (vision om en bättre tingens ordning).

Denna nya kriminalpolitik innebär också en ny uppdelning av fältet mellan experter (praktikerna) och regeringsmakt (politiker). Vardagsbrottsligheten och det lokala brottsförebyggande arbetet utgör experternas kunskapsområde. Den grova brottsligheten däremot har omskrivits i metafysiska termer – det handlar om brottsligheten som besjälad kraft och ondska snarare än subjekt vars handlande kan orsaksbestämmas och knytas till trovärdiga lösningsmodeller. Värt att notera är att det, enligt Andersson, är socialdemokratiska regeringar som svarar för innovationerna. Inte minst genom konstruktionen av vardagsbrottsligheten och det lokala samverkansinriktade brottsförebyggande arbetet.

Hur skall man då kunna förstå och förklara denna förändring? Andersson menar att man kan analysera kriminalpolitiken som ett diskursivt fält med regler om hur man bedriver kriminalpolitik. Den definierande regeln säger att kriminalpolitik är framställningar som bygger på ett nyttotänkande, vilket handlar om hur man kan minska brottsligheten. Kriminalpolitiken har således en markant konsekvens- och nyttoetik som grundval, vilket gör att kunskap inom kriminalpolitikens fält måste kunna omvandlas till politiskt gångbara lösningar. Angreppet från liberaler och nyklassicister innebar ett angrepp på kriminalpolitikens syfte

och målsättning. Det gällde primärt inte frågan om huruvida den var missriktad, ineffektiv eller överksam, utan att den i grunden var orättvis (orättfärdig). Denna kritik öppnade upp för en omformulering av kriminalpolitikens rationalitet och legitimitetsgrund.

Eftersom politikens ändamål är att verka för samhällets och medborgarnas bästa, blir kriminalpolitiken baserad på framställningar av det hot som brottsligheten sägs utgöra en vital komponent i statsmaktens ambition att styra och ordna en fungerande social gemenskap. Kriminalpolitikens uppgift blir därmed att utskilja brottsligheten från vad som med en term från Foucault kallas den allmänna laglösheten, dvs. ur den existerande mängden normbrott och avvikelser särskilja och angripa "den inre fienden". När expertgrupper som liberalerna och nyklassicisterna ifrågasatte gällande definitioner om vem brottslingen egentligen är och var den verkliga brottsligheten egentligen står att finna, uppkom en kriminalpolitikens anomi, och rådande styrningsrationalitet underminerades. 1980- och 90-talens kriminalpolitik handlar därför i hög grad om en återerövring – om att på nytt utskilja och tydliggöra brottsligheten ur den allmänna laglösheten i syfte att använda den i den sociala styrningens tjänst.

Anderssons avhandling är djärv och spännande. Den öppnar upp för alternativa tolkningar och frilägger en annan utvecklingsdynamik än den som vanligtvis fångar skeendet i termer av att den politiska högern driver vänstern framför sig, samtidigt som vi fått en påtaglig offensiv från massmediala aktörer med egen dagordning. En del av avhandlingens uppenbara brister sammanhänger med denna nyorienterande ansats. Andersson sysslar med de stora dragen och linjerna. Det har krävts en betydande arbetsinsats för att få ett nytt överordnat mönster att framträda, vilket gjort att utrymmet för detaljbearbetningar blivit lidande. Men det ursäktar knappast att framställningen bitvis är illa strukturerad och svårtillgänglig. Avhandlingen uppvisar också en besvärande tendens till inåtvändhet. Andersson har ingen dialog med existerande Foucault-forskning och han förhåller sig inte heller till annan, relevant forskning som, för att tala med Kevin Stenson, försöker fånga vad det är som händer när det traditionella sociala ingenjörsperspektivet ersätts av ett moraliskt ingenjörsperspektiv. I metodhänseende har Andersson hamnat i samma belägenhet som många andra Foucault-efterföljare. Man talar om arkeologi och genealogi, men i praktiken blir det frågan om en tämligen ordinär aktörsinriktad kvalitativ dokumentanalys. Det finns även skäl att sätta frågetecken för en del klassificeringar och tolkningar av det historiska skeendet. Två sådana skall nämnas. För det första kan man i linje med Ronald Akers kritik ifrågasätta om rutinaktivitetsansatsen är en sedvanlig kriminologisk teori. Det kan hävdas att den inte tillhandahåller någon orsaksförklaring till varför människor begår brott (däremot beskriver den variationer ifråga om utsatthet för brott). Om den inte orsaksförklarar så kan den, enligt Anderssons

egna premisser, logiskt sett inte ha vad han kallar brottnöslningsförslag. Om så är fallet är den inte kompatibel med liberalernas socialstrukturella modell (vilket hävdas). För det andra kan man starkt ifrågasätta påståendet att den orsaks- och lösningsmodell som avser våld mot kvinnor skulle ha utvecklats från en betoning av det generella/strukturella till det partikulära/individuella. Tvärtom tyder genomslaget för ett könsmaptsperspektiv som överordnad förklaring under 1990-talet på en direkt motsatt utveckling.

Men detta till trots har Anderssons avhandling övervägande förtjänster. Han svarar för en introduktion av governmentality-perspektivet inom ett område (kriminalpolitiken) där det internationellt satt tydliga spår. Och han visar att denna analytiska ram fungerar för att generera ny förståelse och nya förklaringar av rörelserna inom detta numera dynamiska politiska fält. Men om det därmed är detta politikområdes väsen som blottläggs är nog bäst att låta vara osagt.

Sven-Åke Lindgren
Göteborgs universitet

Andrew Ashworth, Human Rights, Serious Crime and Criminal Procedure. Published under the auspices of The Hamlyn Trust. London, Sweet & Maxwell, 2002, 145 sid.

I bokens tre föreläsningar behandlar Andrew Ashworth (AA) ett praktiskt och samtidigt viktigt principiellt problem med vittgående sociala, politiska och rättsliga dimensioner. Europakonventionen ratificerades för omkring 50 år sedan av Storbritannien, som 1998 gick ett steg vidare och införde sin Human Rights Act. Under dessa 50 år har utvecklingen gått mot ökade krav på kraftiga statliga ingrepp mot grov brottslighet. Föreläsningarna undersöker konflikten mellan två slags ideologier, stödet för mänskliga rättigheter och kampen mot grov brottslighet.

Bokens tre föreläsningar skall ses som en helhet med följande disposition:

1. Why bother with risks when public safety is at risk?
  - (A) Introduction
  - (B) The value of accurate adjudication
  - (C) Process values and legitimacy
  - (D) Exploring procedural fairness
  - (E) Conflicting goals, conflicting pressures

2. Evaluating the Strasbourg and British approaches.?
  - (A) The Strasbourg Court: The early years

- (B) Public safety and Article 6
  - (C) British courts and the "public interest"
  - (D) The strength of public interest arguments
  - (E) Human rights and the critics
3. Taking a "balanced" view of the public interest.
- (A) Avoiding human rights
  - (B) The international battle against serious crime
  - (C) Making exceptions for serious crime?
  - (D) The "No rights without responsibilities" Thesis
  - (E) Rights and risk
  - (F) Finding the right balance
  - (G) The future of fundamental rights

Huvudsyftet med den första föreläsningen är enligt AA att sätta igång en bred diskussion om några centrala "rättvis rättegång" rättigheter. Han inleder med en kort diskussion om idén om mänskliga rättigheter, om värdet av tillförlitligt dömmande och av processvärden och legitimitet. Föreläsningarna koncentrerar sig främst på mänskliga rättigheter enligt Europakonventionens Artikel 6. Mänskliga rättigheter skall främst ses som minimumregler. Respekten för mänskliga rättigheter är enligt AA en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för ett rättvist samhälle, eftersom många andra sociala och ekonomiska reformer är nödvändiga för att nå en acceptabel social rättvisa. Vi måste också enligt AA vara på vår vakt så att mänskliga rättigheter också blir accepterade i praktiken, något som fordrar statlig ekonomiska investeringar och förändringar i attityder hos offentliga myndigheter, så att de lever upp till mänskliga rättigheter i vardagsarbetet. Syftet med brottmålsprocessen är att döma skyldiga och fria oskyldiga. Men rättvisa har två sidor – det kan vara otillförlitliga resultat i vardera riktningen. Det är mycket orättvist för en individ att bli felaktigt dömd men det är lika orättvist mot allmänheten i stort, om en skyldig person frias.

Vilka andra värden, utöver maximal tillförlitlighet i dömandet, kan man förvänta att brottmålsprocessen fyller? AA behandlar kortfattat de krav som följer av ett beaktande av fyra andra värden – allmänhetens deltagande, kommunikation, upprätthållande av brottsoffrens rättigheter och upprätthållande av grundläggande skydd för den tilltalade. Det nämns inget om hur en lösning av konflikter mellan värdena kan ske.

I avsnittet om "utforskning av processuell rättvisa" skisserar AA argument för och emot tio (10) möjliga processuella rättigheter för personer anklagade för allvarliga brott. Syftet är att skapa en vidarediskussion om innehållet och omfattningen av rättigheter, som inte bara har accepterats som fundamentala utan också

införts i inhemska engelska lagar. Alla utom en är rättigheter enligt Europakonventionen men AA anser det vare fel att förutsätta att rättigheterna är fastställda för alla tider utan man måste se på möjliga utvecklingar av rättigheterna. De tio rättigheterna är följande:

1) The right to be presumed innocent, 2) The privilege against self-incrimination, 3) The right of silence, 4) The right to legal aid and assistance, 5) The right to be brought promptly before a court, 6) The right to release pending trial, 7) The right to disclosure of documents, 8) The right to confront witnesses, 9) The right to be tried on evidence not obtained by violation of fundamental rights, och 10) The right not to be placed in double jeopardy.

I den andra föreläsningen har AA ett mycket viktigt avsnitt om "styrkan i allmänintresseargumenten" i diskussionen om balansen mellan mänskliga rättigheter och allmän säkerhet vid grövre brott. Han frågar vad allmänintresse är, diskuterar olika allmänintressen, fundamentala rättigheter och demokratiska processer. När det gäller att avgöra konflikter mellan fundamentala rättigheter och allmänintresset framhåller AA att rättigheter kan ha olika styrka.

I Europakonventionen finns enligt AA tre "styrkenivåer" på rättigheterna. 1) Oinskränkbara eller absoluta rättigheter – Artikel 15 säger att vissa rättigheter måste uppfyllas under alla omständigheter t ex Artikel 2 och 3. 2) Kvalificerade rättigheter – dessa rättigheter kan inskränkas på vissa grundar men till ett minimum. Exempel är Artikel 8 och grunden "nödvändig i ett demokratisk samhälle". 3) Mellanliggande kategori mellan 1) och 2) – exempel Artikel 5 och 6 – är en stärkt rättighet. Allmänintresset är inte starkare än 1) eller 3) men kan vara starkare än 2).

AA redovisar också ett viktigt avsnitt om "brottsoffrens rättigheter och allmänintresset". Europakonventionen tillåter att vissa individuella rättigheter, exempelvis Artikel 8, inskränks antingen av hänsyn till skyddet av andra individuella rättigheter eller genom referens till allmänintressefaktorer som nationell säkerhet, förebyggande av brott och ordning och dyl som är "nödvändigt i ett demokratiskt samhälle". I fallet *Doorson v. Nederländerna* står två individuella rättigheter mot varandra. Europadomstolen beslutade att, när det finns trovärdig och speciell fara för repressalier (ett av två vittnen hade anfallits tidigare av en narkotikaförsäljare mot vilken han hade vittnat, och det andra vittnet hade hotats vid samma tillfälle) skulle skyddet av vittnenas rätt till säkerhet för person enligt Artikel 5 tillåta att den tilltalades rätt till konfrontation enligt Artikel 6.(3) (d) minskade men bare i minsta möjliga utsträckning och att "the handicaps under which the defence laboured must be sufficiently counterbalanced by the procedures followed by the judicial authorities". I detta fall innebar detta att domaren och försvarsadvokaten korsförhörde de två anonyma vittnena men utan att den tilltalade var närvarande. Detta avgörande

leder enligt AA vidare till frågan om det är möjligt att använda samma slags resonemang beträffande potentiella brottsoffers rättigheter i konflikt med tilltalades rättigheter vid t ex försäljning av tung narkotika där det finns en viss sannolikhet för risk för liv eller fysisk säkerhet.

I den tredje föreläsningen analyserar AA fem sätt att undvika mänskliga rättigheter, nämligen genom att 1) utveckla undantag för mänskliga rättigheter baserade på brottens grovhet, 2) manipulera den civilrättsliga – straffrättsliga gränsen, 3) utvidga definitionerna av exceptionella kategorier, 4) föreslå en "inga rättigheter utan skyldigheter" tes och 5) argumentera att minskning av en rättighet är nödvändigt för att skydda andra individers mänskliga rättigheter.

I den tredje föreläsningen finns också ett avsnitt om "att finna den rätta balansen" som närmast är AA's sammanfattning av de tre föreläsningarna och dessas grundproblem, dvs. balanseringen mellan skyddet av mänskliga rättigheter och kampen mot grova brott. AA menar att mänskliga rättigheters normer liksom alla rättsliga regler har områden av öppen beskaffenhet, där val måste göras av både lagstiftare och domare. Vi bör inrikta oss på att tolka och utveckla dessa normer och regler. De fundamentala rättigheterna bör utgöra en del av en väsentlig politisk dialog där rättsliga och politiska argument bör närma sig varandra under det att man erkänner att resonemang om mänskliga rättigheter och allmänintressen inte kan vara exklusivt rättsliga eller exklusivt politiska. Men AA insisterar på att mänskliga rättigheter skall ges viss prioritet över majoritetsintressen och han accepterar inte någon balansering till nackdel för Artikel 5 och 6 i relation till allmänintressen annat än i sällsynta undantagsfall. Han anser att Strasbourgdomstolens doktrin att "essensen" av rättigheterna inte skall förstöras är värd att upprätthålls och förfinas. Ett av de stora framstegen som domstolen uppnått har enligt AA varit dess utveckling av och insisterande på detta slag av processuellt närmande till svåra mänskliga rättighetsfrågor. Beträffande framtiden för fundamentala rättigheter hoppas AA att flera mänskliga rättigheter skall få status av fundamentala rättigheter och att diskussionen om mänskliga rättigheter skall hållas levande.

Det har endast varit möjligt att ge en översikt av och i vissa fall gå något närmare in på enstaka avsnitt i denna sällsynt högklassiga bok. AA är en av världens mest framstående forskare inom Criminal Justice och det är bara att hoppas att alla som har ett intresse för dessa frågor läser denna bok.

Hans Klette

Lunds universitet

Yngve Hammerlin og Ragnar Kristoffersen: Vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen. Kriminalomsorgens utdanningssenter, dokumentasjon og debatt 2/2001, 149 sider.

Jan Gustavsson og Boy Svedberg: Hot och våld mot personal i kriminalvården, Kriminalvårdsstyrelsen, 37 sider.

Igenom de senaste åren har det været drøftet i Kriminalforsorgen, om den nuværende registrering af episoder, hvor personalet er udsat for vold eller trusler, er tilstrækkelig pålidelig og detaljeret. Behovet for at få mere uddybende oplysninger om bl.a. risikofaktorer er endvidere stort.

På den baggrund er det meget nyttigt og spændende, at der både i Norge og i Sverige er foretaget undersøgelser, som skal udgøre grundlaget for videre forskning inden for emnet, herunder for et udvidet nordisk samarbejde om et forbedret registreringsgrundlag og dermed en forbedret forebyggelsesstrategi over for vold og trusler.

I betragtning af, at forskningen inden for området vold og trusler på arbejdspladsen hidtil har været meget sparsom, er det et stort fremskridt, at der nu er udarbejdet disse rapporter, som kan belyse, hvordan man skal definere vold og trusler samt forbedre grundlaget for en prioritering af fremtidige tiltag.

Yngve Hammerlin og Ragnar Kristoffersen har i deres projekt set på, hvilke konsekvenser vold og trusler får for de ansatte, hvorfor hændelserne finder sted, og hvilke situationer der udløser sådanne hændelser. Derudover har de foreslået eventuelle tiltag til at mindske problemet. Projektet er gennemført dels som en interviewundersøgelse, dels som en spørgeskemaundersøgelse, som er afprøvet inden for nogle udvalgte tjenestesteder. Det understreges i rapporten, at den har status som et indspil til videre diskussion og forskning.

Yngve Hammerlin og Ragnar Kristoffersen nævner i rapporten, at det ifølge departementets statistik er truslerne, som har stået for den største stigning i de sidste år. De anfører, at den generelle anmeldelsesstatistik for politianmeldte tilfælde af vold og trusler viser samme udvikling, og at dette kan tyde på en øget intolerance for trusler også ellers i samfundet. I øvrigt nævnes det i sammendraget til rapporten, at selv om det er truslerne, der udgør størsteparten af de hændelser, som rapporteres, giver statistikken ikke grundlag for at konkludere sikkert, om problemet med vold og trusler er stigende eller ikke.

I Danmark viser direktoratets statistik tilsvarende en stigning i antallet af episoder med trusler de seneste år, mens antallet af voldsepisoder har ligget nogenlunde konstant. Det er dog vanskeligt at give et bud på baggrunden for denne udvikling.

Psykisk ustabilitet nævnes i rapporten som en af de mest dominerende risikofaktorer sammen med formidling af ubehagelige beslutninger, undvigelsesforsøg og tilrettevisninger over for klienterne. I Danmark er det ligeledes blevet påpeget, at psykisk ustabilitet angiveligt er en væsentlig faktor i forbindelse med vold og trusler.

Jan Gustavsson og Boy Svedberg har i deres rapport refereret, at en typisk volds- eller trusselsituation ved kriminalforsorgen i frihed opstår, hvor en beruset eller psykisk uafbalanceret person besøger ekspeditionen og/eller får en negativ besked. Hovedformålet med deres undersøgelse har som i den norske rapport ikke kun været at beskrive omfanget af vold og trusler mod personalet, men derimod også at beskrive, hvilke personer som udsættes for vold og trusler, i hvilke situationer episoderne opstår, hvad truslerne eller volden indebærer, samt diskutere hvordan truslerne og volden kan forebygges. Undersøgelsen er foretaget ved hjælp af 3 forskellige metoder. Den første metode går ud på at gennemgå de rapporter, der er indsendt til Kriminalvårdsstyrelsen i første halvår af 2001. Disse rapporter har dannet grundlag for den anden metode, som består af en spørgeskemaundersøgelse blandt samtlige sikkerhedsinspektører. Den tredje metode består af interview af medarbejdere, der har været udsat for vold eller trusler.

Spørgeskemaundersøgelsen af sikkerhedsinspektørerne viste, at meddelelse af negative beskeder er den faktor, som har størst betydning for forekomsten af vold og trusler i fængsler. Herudover nævnes – ved siden af indsatte med psykiske problemer – også indsatte, der er påvirkede af rusmidler.

Det er interessant, at der er et stort sammenfald mellem de risikofaktorer, som er anført i rapporterne, og de forslag, der anføres til forebyggelse af vold og trusler. Endvidere er der sammenfald med de situationer og forslag, som er blevet fremført af praktikerne i en dansk arbejdsgruppe, som har beskæftiget sig med emnet. Yderligere har der efter det oplyste også været nedsat en arbejdsgruppe i Finland, som har set på problematikken, ligesom der har været foretaget flere undersøgelser om vold mod tjenestemænd.

Som forslag til det forebyggende og opfølgende arbejde nævnes bl.a. følgende: udarbejdelse af beredskabsplaner, kompetencegivende tiltag såsom kurser i konflikthåndtering, mere uddannelse i samtaleteknik, konsekvente sanktioner over for de indsatte/klienterne, kollegastøtte, velfungerende teknisk udstyr og bedre differentiering af de indsatte. Vigtigheden af krisehåndtering, debriefing og andet opfølgende arbejde betones i begge rapporter, og de efterlader læseren med en opfattelse af, at her er et område, hvor det er helt afgørende at gøre en indsats, hvis man ikke allerede har gjort det, og sikre et beredskab med henblik på at undgå nedslidning og stress blandt personalet.

Rapporterne er lærerige at læse, og de har allerede dannet grundlag for konstruktive drøftelser og overvejelser både i forbindelse med det nordiske samarbejde og i Kriminalforsorgen i Danmark.

Hanne Olesen
Kriminalforsorgen

Wenche Blomberg: Galskapers hus. Internering og utskilling i Norge 1550-1850, Universitetsforlaget, Oslo 2002.

Wenche Blomberg tager med værket *Galskapers hus* fat på et stort projekt. En kortlægning af hvordan "de gale" er blevet behandlet og især indespærret i Norge i en periode på 300 år. Projektet bliver ikke mindre ambitiøst af, at der kun foreligger en begrænset litteratur om emnet. Omfattende primære kildestudier danner således grundlag for dette arbejde.

Blomberg starter i 1500-1600 tallets Norge, hvor man i de såkaldte dårekister indelukkede uregerlige borgere. De gale blev i denne periode bedømt på deres handlinger, snarere end deres åndelige vid, og det var kun de fysisk ustyrlige, der gav anledning til samfundets indgriben. Blomberg arbejder sig derefter videre til arbejdshuse, hospitaler, børnehuse m.m. i 1600-tallet og frem til, at den såkaldte "dollhusbevægelse" slog igennem sidst i 1700-tallet. Dollhusene var indrettet med et antal eneceller og var typisk større end dårekisterne, der ofte blot var små aflukker, beregnet til en person. Blomberg beskriver, hvordan synet på de gale ændrede sig hen imod overgangen til 1800-tallet. En institutionalisering af sindssygebehandlingen var i gang, og forestillinger om helbredelse begyndte at spille en større rolle. Disse nye tendenser behandles særligt via Trondheimkommissionen, der stiftedes 1809, og Dollhuskommissionen, der arbejdede sidst i 1820'erne. I bogens sidste kapitler sætter Blomberg i højere grad fokus på de egentlige anstalter og ser bl.a. med et mindre nærstudie af Prinds Christian Augusts Minde i Christiania på, hvilken praksis de nye tendenser gav sig udslag i. Sammenfattende bliver konklusionen at "asylet" – den moderne galeanstalt – opstår midt i 1800-tallets Norge.

Bogen igennem spiller lægerne – og deres gradvise overtagelse og monopolisering af sindssygevesenet – en hovedrolle. Det er grundlæggende en interessant historie, der på den ene side afspejler den professionalisering og rationalisering, der fulgte i kølvandet på oplysningstiden, og på den anden side fortæller historien om, hvordan de sindssyge (som kriminelle og andre afvigere) kom til at tjene som normalitetens og fornuftens spejlbillede. Blomberg er i sin tilgang til emnet især inspireret af Andrew Scull og søger som han at beskrive, hvornår "*de gale var blitt etablert som en egen sosial kategori*" (s. 13). Ellers er *Galskapers hus* lagt an som et opgør med den tidligere "Hurra-historie", hvor det moderne sindssygevesens gennembrud ofte er blevet beskrevet som den oplyste humanismes afløsning af en sort og brutal fortid.

En af Blombergs væsentligste pointer og store fortjenester er, at hun flytter det store brud i det norske sindssygevesens historie fra 1736 til 1820'erne. I kraft af sin kildenære tilgang kan Blomberg afsløre, at et reskript fra 1736, der beordrede opførelse af dårekister og dollhuse, slet ikke fik den virkning, som det var tiltænkt, og som det har været hævdet i litteraturen. Fyrré år senere var Oslo hospital eksempelvis uvidende om reskriptet og kunne stadig ikke huse afsindige mennesker. I 1800-tallets

første halvdel slår de videnskabelige metoder ifølge Blomberg derimod igennem inden for området, og grundlaget for et moderne sindssygevesen bliver skabt. Blomberg er dermed (efter alt at dømme) med til at hive det norske sindssygevesens historie ud af en nationalfikeret ramme. Set i en international belysning er det således helt naturligt, at det store brud placeres i 1800-tallets første halvdel. Det var i denne periode, at moderne principper – opdeling, disciplinering, panoptisk overvågning, lægelig behandling etc. – for alvor slog igennem i behandlingen af ”de gale”. Præcis det samme var tilfældet inden for fængselsvæsenet, der satte en væsentlig del af dagsordenen for behandlingen af afvigere i al almindelighed. Blomberg drager da også flere nyttige paralleller til fængselshistorien. Alligevel kunne man være nået længere ad denne komparative vej, eksempelvis ved at inddrage danske forhold, der stort set ikke figurerer i Blombergs bog, selvom der jo trods alt var tale om samme rige indtil 1814 – med ledelsen i København vel og mærke. Omvendt må man erkende, at også danske forskere ofte mangler dette helstatsperspektiv i deres undersøgelser.

En mere væsentlig anke kan rettes mod Blombergs disponering og redigering af stoffet. Fremstillingen bliver ofte meget kildestyret og lidet tematisk, og man spørger ind i mellem sig selv – ”hvad har jeg nu helt præcist lært?” – efter at have læst et kapitel. Dette kan afklares ved at gå tilbage i teksten, der i den forstand kræver en del af læseren. Kapitlerne er i flere tilfælde lidt kaotisk opbygget og har en uklar kronologi. Underoverskrifter og følgende tematisering havde været en god ide.

I passager former bogen sig næsten som kommenteret kildesamling, hvor der citeres og refereres overordentlig gavmildt. Kapitel 8 er eksempelvis et 27-siders langt referat af hovedsagelig tre kilders mening om 8 forskellige norske institutioner, der behandlede eller opbevarede gale. Det kræver unægtelig både en tålmodig og trofast læser at tygge sig igennem dette afsnit, der havde vundet ved en hårdhændet redigering og en mere syntesepræget og analytisk tilgang til stoffet.

En større klarhed i brug af visse begreber havde også været ønskelig – ikke mindst når man beskæftiger sig med så lang en periode, hvor en række termer kan ændre betydning. F.eks. fremstår eventuelle forskelle og ligheder mellem fængsler, tugthuse og opdragelsesanstalter lidt uklar. Der er også tale om et svært område, da man især før midten af 1800-tallet gerne fandt kriminelle, sindssyge og løsgængere blandet sammen i et væld af institutioner såsom tugthuse, spindehuse, børnehuse, tvangsarbejdsanstalter etc., der siden hen ikke sjældent er betegnet som fængsler. Netop derfor er det væsentligt at markere forskellen på de moderne og de førmoderne institutioner, og her forplumrer Blomberg typologien noget, f.eks. ved at betegne et 1600-tals børnehus som en ”total institution” i den betydning, som Goffman tillagde begrebet (s. 44). Dermed ignoreres de ofte kaotiske og relativt frie forhold, der herskede i 1600-tallets tugt- og børnehuse. Først med de moderne fængsler og sindssygeanstalter fra sidst i 1700-tallet opstod den ”totale institution”.

Et andet og mere problematisk eksempel på uklarhed i terminologien, finder man i brugen af begreberne Myrkvastofu og dårekiste. Efter at have læst det meste af *Galskabens Hus* gik det op for mig, at jeg ikke havde fanget hvad forskellen egentlig var på disse institutioner. Jeg glædede mig derfor til at få svaret i det sidste kapitel, der netop bærer titlen "*Fra Myrkvastofu til asylet - en opsummering*". Dette indledes da også med sætningen "*Fra myrkvastofu til dårekista til dollhuset - og til slutt asylet*", men herefter nævnes ordet Myrkvastofu overhovedet ikke, og dårekisten beskrives som historiens begyndelse. Herefter satte jeg mig for at finde svaret ved at gå tilbage og slå op - et register er heldigvis med. Det var imidlertid ikke nogen let sag. De tilløb til definitioner, jeg trods alt fandt, afslørede, at Myrkvastofu og dårekiste i Blombergs typologi stort set er det samme - hvilket jvf. ovennævnte citat selvfølgelig ikke er meningen.

Blombergs teoretiske tolkninger af sit materiale svinger en del. Flere meget interessante pointer fremhæves, og det er meget opmuntrende, at Blomberg ved flere lejligheder inddrager overvejelser af Foucault, Scull, Porter og andre i teksten. Alligevel svæver nogle analyser lidt i luften uden egentlig dokumentation. F.eks. anføres det, at den vigtige Dollhuskommissions indstilling fra 1827 afslørede en interesse for "*sosial ryding og orden på avvikerbefolkningene*", hvilket angiveligt "*kan knyttes til den økende industrialiseringen, en mer utbredt pengeøkonomi, og ansatser til et frit arbejdsmarked som avløsning for det gamle årskontraktssystemet*" (s. 167). Det lyder jo spændende - men mere får læseren ikke at vide, og der angives ingen henvisninger. Selvom der selvfølgelig er nogle relevante elementer i den tilsyneladende marxistisk inspirerede udlægning, så fremstår passagen unægtelig som en temmelig snæver forklaring på den sociale kontrol, som Dollhuskommissionen argumenterede for. Hvorom alt er, må en så væsentlig konklusion begrundes bedre.

Under alle omstændigheder er Blombergs bog et velkomment bidrag til beskrivelsen af galskabens spændende historie, ikke mindst fordi den blotlægger et væsentligt kildemateriale. Forfatteren fortjener stor ros for at dække hele 300 års historie uden at miste kontakten med arkiv-materialet. Den overordnede beskrivelse af sindssygeværnsens historie i Danmark kunne ligeledes trænge til et godt dyk ned i arkiverne - hvilket bevidnes af Anders Kelstrups i øvrigt udmærkede bog *Galskab, psykiatri og galebevægelse - en skitse af galskabens og psykiatriens historie* fra 1983. Men her kan vi uden tvivl glæde os til to kommende p.hd.-afhandlinger (fra stipendiater ved Medicinhistorisk museum i København), der belyser forskellige perioder af sindssygeværnsens historie i Danmark.

Peter Scharff Smith

Institut for Menneskerettigheder